

KLÁRA ŠEĐOVÁ

MATEŘSTVÍ JAKO POZITIVNÍ HODNOTA A ŽITÝ SVĚT *Motherhood as a Positive Value and a Lived World*

Úvod

Tématem této studie je mateřství, přesněji to, jak je prožívají a jak o něm přemýšlejí ženy na mateřské dovolené. V první řadě budu přitom hledat odpověď na otázku, co pozitivního mateřství ženám přináší nebo také jakým způsobem ženy docházejí k pozitivnímu zhodnocení svého mateřství.

Mateřství je fenomén dvojaké povahy. Je zároveň všední – osobní zkušenost s ním má valná většina dospělých žen –, i tajemné a skryté – na veřejnosti se o něm mluví a píše jen málo a povrchně. Veřejná reprezentace mateřství se uskutečňuje na stránkách specializovaných časopisů (Betyňka, Maminka, Rodiče ...) či populárních paperbacků o výchově, které však čtou právě jen samotné matky. V ostatních médiích, stejně jako v umělecké literatuře a také v sociálních vědách, je toto téma marginalizováno. Matky tak mohou sdílet své mateřské zkušenosti, ale jen na určité úrovni a v jakémsi ghettu; jejich komunikace v širším společenském prostoru je velmi omezená.

Pozoruhodný nezájem o mateřství projevuje i česká pedagogická věda. Souvisí to zřejmě s její převažující orientací na školní prostředí. V Pedagogickém slovníku (Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s. 202), který lze považovat za reprezentativní publikaci v oboru pedagogiky, se pod heslem „rodinná výchova“ dočteme, že „Současná pedagogická teorie je většinou zajedno v názoru, že rodinná výchova a rodinné prostředí je nejvýznamnějším činitelem formujícím mladého člověka“. Heslo „pedagogika rodiny“ či „rodinná pedagogika“ zde však nenajdeme.

Výzkum matek, potažmo rodičů, má nepochybně stejnou relevanci jako výzkum učitelů, který je v naší pedagogice etablovaným tématem. Ze zahraničních autorů ukázala například Ribbensová (in Jamieson, 1998, s. 71), jak percepce dětí jejich matkami (kvalitativní studii identifikovala Ribbensová trojí typologii užívanou matkami ve vztahu k vlastním dětem: nezkažená přirozenost, malý ďábel, malý člověk) navozuje specifický styl mateřského reagování na projevy dítěte. Obzvláště v ranném dětském věku lze matku považovat za nejdůležitější subjekt výchovy, a způsob jejího myšlení a prožívání tuto výchovu nutně silně

ovlivňuje (srov. Schaffer, 1986). Tento text je proto zamýšlen jako krůček na cestě k lepšímu porozumění mateřskému světu.

Mít či nemít dítě?

Zdá se, že dnešní doba příliš nepřeje plození dětí. Porodnost již delší čas dramaticky klesá. Možný (2002, s. 27) uvádí: „České ženy narozené v letech 1930 – 1935, tedy dnešní babičky, daly život v průměru 2,7 dítěte, ženy z kohorty 1950 – 1955, tedy matky dnešních potenciálních matek 2,2 dítěte. U žen narozených v letech 1965 – 1970, tedy dnešních matek, se dá očekávat konečná porodnost 1,3 až 1,5 dítěte.“ Rabušic (2001, s. 159) připisuje výrazně se snižující porodnost, kterou v Česku v devadesátých letech zaznamenáváme, proměně hodnotové orientace: „Zatímco v roce 1991 s názorem, že žena musí mít děti, aby se naplnilo její poslání, souhlasilo 63 % českých respondentů, v roce 1999 to bylo už jenom 44 %.“ Kohortní analýzou přitom ukazuje, že nejde o to, že by dospívající generace reprezentovala novou hodnotovou orientaci, nýbrž o to, že příslušníci všech věkových skupin v průběhu několika málo let v tomto bodě poměrně radikálně změnili svůj názor.

Podle sociologů vyrovnáváme krok s vyspělými západními společnostmi, kde je trend klesající fertility zřejmý již od sedmdesátých let. Tato skutečnost se vysvětluje pluralitou životních možností, které se lidem v západních demokraciích nabízejí. Jednak mateřství se zavedením účinné antikoncepce přestalo být nutným důsledkem sexuálního života, jednak je dnes jen jednou z možných sociálních realizací ženy (konkurují mu především realizace profesní). Rabušic (2001, s. 145) k tomu poznamenává: „Původní kauzální model: *sex – početí* se změnil na model *rozhodnutí mít děti – oplodňující soulož – početí*.“ Na jiném místě pak zmiňuje skutečnost, že jako racionální rozhodnutí je odhodlání mít děti jen stěží vysvětlitelné: „... uvědomíme-li si, kolik osobních obětí musí člověk podstoupit, a kolika osobních výhod se musí vzdát, aby vychoval k obrazu svému z biologického tvora sociální bytost, a jak nákladný celý tento proces je, zdá se výraz, který pro tuto společnost použil anglický demograf Coleman, a to „absurdita reprodukce“, zcela na místě.“ (Rabušic, 2001, s. 139) Řada sociologů – například Beck či Giddens (in Možný, 1998, s. 8) – se domnívá, že se dnes lidé ve svém hedonismu nechtějí zatěžovat odpovědností, a že tržní ekonomický systém vyžaduje lidi mobilní a flexibilní, tedy bez závazků.

Většina lidí však stále děti plodí, a dokonce se z toho – zřejmě proto, že člověk tak úplně racionální tvor není – dokáže i radovat. Jaké přínosy může rodičovství znamenat? Sobotková (2001, s. 115) uvádí následující výčet: (1) rozvoj vztahů, (2) osobní naplnění, (3) pokračování rodu, (4) zdroj podnětů, (5) známka dospělosti. Hofmanová a Hofman (in Rabušic, 2001, s. 154) formulovali na základě analýz desítek výzkumů následující sadu hodnot: (1) dítě poskytuje status dospělosti, (2) reprodukce sebe samých, (3) pocit morálnosti, (4) dítě vytváří skupinové vazby, (5) pocit kreativity, naplnění a kompetence, (6) zdroj moci a pocit kontroly, (7) možnost soutěžit s jinými rodiči, (8) ekonomická užitečnost dítěte.

Je zřejmé, že všechny tyto schematicky načrtnuté hodnoty se nemusí vyskytovat ve všech prostředích a u všech rodičů. Zároveň je také třeba si uvědomit, že takto formulovaná pozitiva jsou ambivalentní povahy. Mateřství například některé vztahy sice rozvíjí, jiné však utlumuje, nebo dokonce znemožňuje. Dítě je na jedné straně zdrojem podnětů, jiné podněty však nutnost pečovat o ně zcela vylučuje. Odvrácenou tvář pocitu morálnosti je pocit viny v situacích selhání, a takto bychom mohli probrat všechny položky obsažené v obou sadách. Pozitivní valorizace těchto skutečností je zřejmě jednak důsledkem společenských tlaků a očekávání („dobrý rodič“ musí cítit štěstí a radost), jednak musí být samotnými matkami neustále vytvářena a reprodukována. Jakými způsoby k tomu může docházet, se budu snažit ukázat dále.

Každopádně je třeba vidět soudobé společenské pozadí pozitivní hodnoty rodičovství především v pozdně moderní orientaci na intimitu a vztahovost. Někteří autoři hovoří v této souvislosti o nové intimitě (srv. Jamieson, 1998), jiní třeba o emoční demokracii (Giddens, 1999, s. 81). Dítě dnes není nevyhnutelným důsledkem sexu, není ani nábožensky zdůvodněnou morální povinností, z materiálního hlediska je spíše břemenem než ekonomickým přínosem. Jeho hodnota je spatřována v něm samém jako lidské bytosti a v jeho potenci navázat se svými rodiči trvalé emocionální pouto.

Moderní podoba mateřství

Mateřství je důležitou součástí každé společnosti. Jeho konkrétní podoby a praktiky k němu se vážící jsou však v čase a prostoru velmi variabilní. Kitzingerová ve své strhující antropologické studii uvádí, že specifíkem západního pojetí mateřství je jeho „intervalová povaha“ (Kitzinger, 1980, s. 19). Zatímco v tradičních společnostech je mateřství nazíráno jako samozřejmé, celoživotní poslání ženy, jemuž je podřízeno vše ostatní, v soudobé euroamerické kultuře jde jen o určitý interval – etapu, kterou žena věnuje dítěti, a která je vlastně přerušena jejím „reálného“ pracovního života, k němuž se později hodlá vrátit. Tato skutečnost s sebou nese řadu důležitých konsekvencí. Protože nyní ženy vychovávají pouze jedno či dvě děti, cítí, že je důležité, aby to udělaly dokonale. Zároveň však většinou nemají s dětmi žádnou zkušenost – neměly možnost starat se o své mladší sourozence, nejsou ani součástí ženské komunity předávající si mateřské dovednosti a společně pečující o děti.

Přítom naše představa o rodičovství zahrnuje persvazivní sadu společenských očekávání týkajících se „dobré matky“ a v menší míře i „dobrého otce“ (Muncie et al. 1997, s. 232). Tato očekávání jsou formována freudovskou hypotézou o tom, že matky jsou zodpovědné za chování svých dětí. Současný požadavek „senzitivního mateřství“ (Muncie et al. 1997, s. 238) je přitom nesmírně náročný na čas, energii i psychickou rovnováhu. Matky se tak logicky dostávají mezi mlýnské kameny společenských očekávání a vlastní nezkušenosti. Ze zážitku selhání potom často pramení pocit viny a mateřské nekompetence.

Přechod k rodičovství dnes svými aktéry není vnímán jako samozřejmá a plynulá událost, ale spíše jako zlom či krize. Rossiová (Rossi in Možný, 1999, s. 126) charakterizuje jedinečnost tohoto přechodu následujícím způsobem: (1) dochází k němu pod silným kulturním tlakem – celoživotně bezdětná žena stále není považovaná za kulturní normu, (2) může k němu dojít i mimovolně – první dítě bývá často počato neplánovaně, (3) je nerevokovatelný – rodičovství je vztah, který nelze zrušit, (4) je zlomový – situace se narozením dítěte radikálně změní ze dne na den.

I přes tuto problematickou povahu moderního mateřství a přechodu k němu jsme zvyklí považovat novopečené matky za šťastné. A co víc: ony samy se tak deklarují. Jak je to možné?

Metodologie výzkumu

Základní otázka, kterou jsem se rozhodla empiricky zkoumat zní: **Co pozitivního rané mateřství¹ ženám přináší?** Protože pozitivní přínosy mateřství nejsou objektivní fakta, nýbrž mentální konstrukty, dala by se tato otázka formulovat také takto: **Jak ženy dospívají k pozitivnímu zhodnocení svého mateřství?** Vzhledem k možným ambivalencím v prožívání mateřské role, které jsem naznačila výše, jsem se zároveň také ptala na to, **co jim mateřství přináší negativního.**

Ke sběru dat jsem použila techniku polostandardizovaných rozhovorů, které byly doslovně zapisovány a později analyzovány. Vlastní analýza byla prováděna na principu tzv. grounded theory: k jednotlivým prvkům výpovědi jsem hledala významové kategorie, které jsem potom přiřazovala pod kategorie vyššího řádu (otevřené a selektivní kódování).

Připravené schéma rozhovoru obsahovalo mé výzkumné otázky jednak v explicitní podobě (Co pozitivního ti narození dětí přineslo? Co negativního ti narození dětí přineslo?), jednak konkretizované a zaměřené na různé životní situace (např. změny v manželství, změny v širších sociálních vztazích, nové osobní vlastnosti). Dále jsem se ptala na to, jak si respondentky představují dobrou a šťastnou matku, a jak ve vztahu k těmto pojmům vidí samy sebe. Zajímala jsem se také o to, co jim pomáhá a co naopak postrádají. Kromě toho jsem zjišťovala, jak respondentky percipují situaci dobrovolně a nedobrovolně bezdětných žen.

Další část rozhovoru se potom soustředovala na některé problémy rodinné výchovy, jak je vnímají respondentky. Analýza této části však není předmětem tohoto článku.

Připravené schéma rozhovoru bylo užíváno spíše volně, dotazované matky jsem požádala, aby se na mé otázky příliš nevázaly a mluvily o tom, co je samotné v nastíněných souvislostech napadá. Pokud se vynořilo nějaké zajímavé téma, snažila jsem se je upřesnit kladením nových otázek. Rozhovory probíhaly v uvolněné atmosféře za přítomnosti dětí u mne doma, případně v domácnosti

1 Termínem rané mateřství označuji dobu od narození dítěte do jeho 3 až 4 let, kdy obvykle nastupuje do mateřské školy.

respondentky. Dotazování bylo poměrně dlouhé, jeho jádro trvalo obvykle dvě až tři hodiny. Ve dvou případech jsme musely rozhovor rozložit do dvou setkání.

Výzkumný vzorek tvořilo šest žen (pro potřeby dalšího textu je budu nazývat: *Daniela, Jitka, Lucie, Monika, Pavlína, Tereza*) mezi 26. až 30. rokem věku. Tři z nich měly v době rozhovoru dvě děti, další tři po jednom. Všechny byly tou dobou na mateřské dovolené.

Vzorek je samozřejmě příliš malý, než aby se výzkumné výsledky daly zobecňovat na populaci matek jako takovou. Ani kriteria výběru nelze považovat za náhodná. Volila jsem respondentky, které jsem osobně znala, a o nichž jsem předpokládala, že by samy sebe definovaly jako šťastné matky. (Tento předpoklad se mi v průběhu sběru dat potvrdil, i když se ukázalo, že variabilita pocitu osobní spokojenosti – od nadšeného přijetí mateřské role se vším všudy až po řadu výhrad k ní – je i v takto postaveném vzorku značná.) Respondentky z řad svých známých jsem vybírala záměrně, abych docílila co největší otevřenosti, která je podle mě základním předpokladem úspěšného kvalitativního výzkumu.² Otevřenost byla dále posilována skutečností, že sama mám malé dítě, a nebyla jsem tedy vnímána jako „člověk zvenčí“.

Výsledek lze číst jako zprávu o tom, jaké příležitosti a šance (v kontextu ztráty jiných příležitostí a šancí) **může** dnešní mladé ženě přinášet mateřství a jaký vliv to má na její duševní pohodu.

Prostřednictvím analýzy jsem výpovědi respondentek roztřídila do čtyř kategorií: (1) okolnosti raného mateřství; (2) emoce spojené s mateřstvím; (3) osobní vlastnosti matky; (4) osobní růst matky. V následujícím textu se pokusím postupně popsat jejich obsah³.

Okolnosti raného mateřství

Na otázku, proč se rozhodly mít děti, odpovídají respondentky vesměs tak, že jim to přišlo zcela **samozřejmé**, odjakživa věděly, že chtějí mít děti, a nikdy to nebylo předmětem nějakých zvláštních racionálních rozvah.

„Přišlo mi naprosto logické mít děti. Spíš jsem si připadala divně, že všechny ty kamarádky, co se vdávaly v tom roce jako já, měly děti, jen my jsme byli ti outsideři.“

„Nikdy mě nenapadlo, že bych děti neměla. Vždycky jsem si přála velkou rodinu, jeden z důvodů byl ten, že jsem neměla sourozence ani tátu.“

Zdá se, že se v této samozřejmosti snoubí důvody společenského tlaku a osobního nutkání. Podobné výsledky získal ve svém výzkumu i Mareš (2002, s. 33), který v této souvislosti hovoří o „hodinách biologických“ a „hodinách

2 Na nedostatečnou otevřenost respondentek, vybraných z maturitních výkazů dvou tříd střední zdravotnické školy, narážely ve svém kvalitativním výzkumu mladých pražských žen například autorky Trnková a Heitlingerová (1998, s. 185).

3 Výpovědi respondentek, v textu odlišené kurzívou, jsou uváděny v autentické podobě bez jazykové úpravy.

sociálních“. Vžitý obraz biologických hodin vidí Mareš spíše jako odvozeninu hodin sociálních – tlaku nejbližších i širšího okolí na to, že v určitém věku by se měla žena usadit a stát se matkou. Společenská očekávání vztahující se k mateřství jsou součástí ženské socializace a jsou internalizována dávno před narozením dítěte („*vždycky jsem si přála*“).

Variantou iracionalistické samozřejmosti se jeví být představa, že děti jsou **extenzí partnerské lásky**. I v tomto pojetí jsou děti samozřejmostí, ale podmínkou pro její uskutečnění je dokonalý soulad mezi partnery, který si sám řekne o své pokračování. V tomto duchu například Lucie na otázku, proč se rozhodla mít děti, odpovídá: „*Protože strašně miluju svého muže.*“ Při přemýšlení nad tím, proč některé páry nechtějí mít děti, říká: „*Taky tam může být to, že se ty lidi tak nemilují. Že si vyhovují při sexu, dávají dohromady sumu peněz a za to si užívají, ale zas tak se nemilují.*“

Objektivní okolnosti, které vstup do rodičovské fáze provázejí, bývají nejčastěji popisovány jako hlavní negativa mateřství. Jde především o **únavu, fyzické vyčerpání, nedostatek času na sebe, partnera i domácnost** a v neposlední řadě **chybějící peníze** a s nimi související **nedostatečná přítomnost partnera v rodině**. Rané mateřství je nesmírně náročné na zdroje. V prvním roce života dítěte žena často mnohokrát za noc vstává ke svému kojenci, prožívá tedy dosud nepoznaný nedostatek plynulého spánku a velmi omezená je i možnost regenerace přes den. Pavlína plasticky popisuje situaci matky, která v noci vstává k ročnímu dítěti a přes den se musí věnovat nejen jemu, ale i jeho tříleté sestřičce, na kterou sice zamýšlí aplikovat různá výchovná opatření, ale vinou vyčerpání se jí to nedaří: „*Že když jsem unavená, tak prostě povolím a oni to samozřejmě ví. Káťa třeba od rána chce bonbóny, i když ví, že je může až po snídani. Někdy ráno chci mít pokoj, tak jí ty bonbóny dám.*“

Nedostatek času – pro sebe, pro partnera, případně na domácnost – zmiňují všechny ženy ze vzorku.

„*Nemám tolik času na věci, který bych chtěla dělat. Člověk musí pořád zvažovat, jestli si teď ten čas vezme pro sebe, nebo ho dá tomu dítěti. Ale na druhou stranu je důležitý vzít si čas pro sebe, protože jinak úplně vyhoříš. Na to má každý člověk právo – být sám se sebou – a to jsem si taky uvědomila teď s Míšou.*“

Na otázku, co by jim mohlo na mateřské dovolené pomoci, aby se cítily lépe, respondentky odpovídají například takto:

„*Dvakrát týdně paní na hlídání.*“

„*Mít víc času pro sebe bez Tomáška.*“

„*Když si ty děti občas někdo veme obě dvě – stačí půlhodina.*“

Jako velký problém vnímají matky peníze. Je to pochopitelné, protože manželský pár obvykle přechází z modelu „dva platy pro dva“ na model „jeden plat pro tři (čtyři)“. Navíc se potřeba získat peníze dostává do rozporu s přáním trávit čas společně jako rodina, včetně muže, na kterého je přitom obvykle delegována tíha zodpovědnosti za materiální zabezpečení rodiny.

„*Kdybysme se nemuseli starat o tu materiální stránku. Kdyby manžel nemusel tak moc pracovat, mohl by víc figurovat v té rodině. On sám z toho má teď problémy, že nestíhá hromadit ty peníze.*“

„Chtěla bych barák s prostorem kolem, kterej by byl můj a kde bysme mohli s dětma blbnout beze strachu že spadnem do psího hovna. A aby nemusel ten můj chlap chodit tak moc do práce. Aby si mohl vzít volno bez těch jeho vykulenejch očí, že nebudou peníze.“

Žena zůstává po většinu času doma sama s dítětem, a tento vztah je prožíván jako velmi **těsný** a (obzvláště u dětí do jednoho roku) svým způsobem oddělený od všeho ostatního. Daniela to přímo označuje termínem „*těsný soužití*“. Monika hovoří o tom, že je nyní méně citově náročná ve vztahu k manželovi: „*Vyžadovala jsem víc času a pozornosti, teď jsem se upřela na dítě.*“ Pozornost ženy se polarizuje směrem k dítěti a řada věcí, které ji dříve zajímaly, jde stranou. Tento stav je v zásadě vnímán jako normální a žádoucí.

„Říká se, že matky na mateřské dovolené mají omezené zájmy. Ale kdyby daly děti do jeslí a šly do vrcholné politiky, tak co z těch děcek potom vyroste. Neříkám, že každěj musí dělat to samý, ale ta většina, co je doma – zaplatpámů za ni.“

V souvislosti s přechodem k mateřství se proměňuje **vztahová síť** ženy. Pouto mezi ní a dítětem se odráží nejen do jejího vztahu s manželem (dotazované ženy bez výjimky uváděly, že se jejich manželství upevnilo a zkvalitnilo, lze si však představit i opačnou variantu), ale i se širší rodinou, přáteli a okolím. Dítě je, slovy Pavlína, „*katalyzátorem vztahů*“, některé posílí, jiné utlumí a odsune stranou. Jak říká Lucie: „*S lidmi, kteří mi nemají co nabídnout, se nestýkám. Nenuťím se do toho, mám na to moc málo času. Když nebudu mít aktuální povědomí, co dělají lidi, co znám, tak se nic neděje. Už nemám pocit, že o něco přijdu.*“

Maminky uvádějí, že sice nemají tolik času stýkat se se svými přáteli z předrodičovské éry (i když ti skálopevní zůstávají), ale vynahrazují si to novou sociabilitou. Nejčastěji se přáteli s jinými matkami.

„My jsme tady v klubu maminek taková docela dobrá parta. Od každé maminky se můžu něco naučit a něčeho se střežit, abych to nedělala jako ona. Neřípadám si osamělá, žiju společenským životem.“

Někdy ovšem může být život uvnitř „mateřského gheta“ vnímán jako stereotypní a únavný.

„S těmi, co mají děti, mám jasně daná témata, ale někdy mě to už nebaví. Pořád řešíš ceny plínek, jídelniček dítěte, výchovné strategie jak na ně. Když potkám nějakou maminku na písku, předem vím, jak bude konverzace vypadat.“

Kapitolou sama o sobě (a pro samostatný výzkum) je vztah mladých matek k jejich vlastním rodičům. I zde platí teze o katalyzátoru vztahů. Může nastat významné oteplení, související se zájmem prarodičů o vnoučata, s novým konverzačním tématem, které děti představují, i s pomocí, kterou jsou schopni prarodiče rodičům nabídnout.

„Jednoznačně se zlepšil vztah s rodiči a se spolubydlící švagrovou. Děti jsou nová půda, nový druh činnosti, při které se dají budovat vztahy. Bavíme se o nich, společně o ně pečujeme.“

Na druhé straně vlastní děti často působí jako spouštěč dříve potlačovaných konfliktů. Zřejmě se tak děje především v případech, kdy si dcera potřebuje vybojovat uznání nové společenské pozice, zbavené dřívější subordinace.

„Ten pocit, že už nejseš dítě. Že si můžeš říct, jak mají věci být. Ale záleží na tom, jestli ti to okolí dovolí, nebo jestli ti dává najevo, že oni mají recept na to, jak se to má dělat. To jsem si zakusila až až... Stejně mě neberou jako dospělýho člověka. V pátém měsíci mi řekli ať nekojím chudáka Michálka vodou.“

„Od té doby, co se Péťa narodil, si čím dál víc uvědomuju, že na mě strašně stresujícím způsobem působí rodiče, hlavně tatínek. Dřív jsem si myslela, že ta nepohoda, co mezi námi je, vychází ze mě.“

Povědomí o očekáváních širší společnosti i nejbližšího okolí je zdrojem **společenského tlaku** na roli matky. Když jsem položila otázku: „Co si představíš pod pojmem dobrá matka?“, většina respondentek se okamžitě začala spontánně vymezovat proti persvazivitě tohoto termínu.

„Nenechat se spoutat představami o dobré matce. Přistupovat k tomu tvůrčím způsobem podle svého svědomí. Osobně s tím mám problém.“

„Že by si to žádná neměla vytyčit jako cíl, že bude dokonalá matka. Nikdo by toho neměl chtít bezpodmínečně dosáhnout. Všechny maminky, co znám, mají pocit viny, že něco nezvládají. Tak si myslím, že je dobrý jim říct, že dokonalá matka neexistuje.“

Všechny dotazované ženy zdůrazňují nutnost toho, aby žena nejen poskytovala servis dítěti, ale uspokojovala také své vlastní potřeby. Bylo však patrné, že ne vždy se jim to daří.

Zajímavé srovnání se v této souvislosti nabízí s již zmiňovaným výzkumem Heitlingerové a Trnkové, které respondentkám pokládaly otázku: „Co si myslíte, že znamená být dobrou matkou?“ Čtrnáct rozhovorů, jejichž kompletní znění přetiskly ve své knize (Heitlingerová, Trnková, 1998), umožňuje porovnání s mým materiálem. Bezdětné ženy u Heitlingerové a Trnkové na otázku po významu pojmu dobrá matka odpovídají zcela suverénně a vyjmenovávají řadu vlastností příslušejících ke konceptu senzitivního mateřství (viz výše) – empatii, respekt k dítěti, trpělivost, vůli být s dětmi dlouho – třeba i do šesti let – doma atd. Odpovědi tří žen, které mají vlastní děti, jsou o poznání opatrnější. Mluví spíše o sobě, jedna z nich zaujímá dokonce vyloženě defenzivní stanovisko; doma chtějí zůstat maximálně dva až tři roky.⁴ Domnívám se, že i tato data v zásadě svědčí o společenských normách, které jsou internalizovány ještě před příchodem vlastního rodičovství. Teprve po něm začnou být vnímány jako tíživé.

Emoce spojené s mateřstvím

V Marešově výzkumu (2002, s. 33) shrnovaly ženy obsah pojmu mateřství zejména do výrazů emocionálních stavů, jako radost, štěstí, něha. Emocionální obsahy dominují také v mém nashromážděném materiálu. Kitzingerová (Kitzinger, 1980, s. 7) říká, že mateřství bez emocí je nepředstavitelné. A jestliže jsou v něm přítomné ty pozitivní – radost, triumf, extáze, musí v něm samozřejmě

⁴ Výše zmiňovaná nižší míra otevřenosti respondentek mohla podle mého názoru způsobit, že v tomto výzkumu nevyjádřily své negativní pocity otevřeně.

existovat i emoce negativní – strach, deprese a vztek. V následujícím oddílu uvidíme, že její slova opravdu platí.

Jednou z nejčastěji zmiňovaných emocí je **radost**. Nejčastěji je specifikovaná jako radost z dětí, z toho, jak rostou a prospívají.

„Když si děti hrajou, když vidíš, že je to baví, že umí další novou věc, když vidíš, že to tvoje snažení k něčemu je.“

Pro řadu maminek dítě představuje klíč k tomu, jak se těšit z přítomného, klíč k intenzivnímu prožitku. Lucie například uvádí, že když se jí vydaří hra s dětmi (což může být fotbal za domem, stejně jako skutečnost, že na návštěvu veze jedno dítě v kočárku a druhé nese v prostěradle na zádech), tak *„z toho potom čerpá týden“*. Daniela tvrdí: *„Dítě tě naučí soustředit se na to, co je přítomný.“*

„Nikdy jsem si nemyslela, že mě bude bavit být s dětmi a hrát si s něma. S mladšíma sestrama jsem si hrála s odporem. Že se budu umět plně ponořit do té zábavy.“

„Překvapilo mě, že jsem schopná si tolik hrát.“

Jindy zase uvádějí radost z náklonnosti, kterou jim dítě projevuje.

„Třeba když řekneme Kátě, že maminka potřebuje pochovat, tak přijde, pohladí a přitulí se.“

„Když su v depresi a totálně na kašu, tak mě z ní dostane. Přijde a řekne: „Mamko, nic si z toho nedělej, to nic není.“ Třeba když jsem byla nešťastná, že nestíhám, tak řekla: „No tak se to udělá za chvíli.“ To mě naprosto dostalo a fakt mi to pomohlo.“

Silnější variantou radosti je pocit **euforie**. Ta se dostavuje ve vztahu k vypjatějším zážitkům, jako je třeba samotný porod.

„Z různých knížek jsem se dověděla, že porod může být i duchovní zážitek. Že nemá pracovat ta část mozku, kde je rozum, ale ta část, kde jsou emoce. Pokud se tohle podaří, tak se spustí ty správné hormony, který urychlí ten porod. Já jsem na to byla nachystaná a fakt to fungovalo. Když jsme jeli do porodnice, tak na mě v tom autě padlo něco, že jsem se tak strašně uvolnila, že jsem úplně brečela dojetím. Že už je to tady – taková euforie. V porodnici napustili vanu a hned jsem rodila.“

Vypjatost situace kolem porodu ovšem stejně tak může vyústit v zážitek skutečného děsu. Pavlína uvádí, že porod *„byl hrozný, negativní zážitek“*, a že se *„celou dobu takhle třepala“*. Také méně vyhraněné polohy pocitu radosti mají své inverzní protějšky – **podrážděnost** a **vztek**. Tyto emoce vycházejí z často obtížného zvládnutí dětí (které ne vždy chtějí dělat to, co si přejí dospělí), potřeby dělat mnoho věcí zároveň a držet v paměti stále mnoho vzájemně nesouvisejících termínů a úkolů.

„Každý člověk útočí na hranice své trpělivosti a to dítě tím spíš, že je s tebou furt.“

„V souvislosti s dětmi jsem u sebe objevila vztek, netrpělivost a skutečnost, že se ve vypětí složím.“

Další uváděné emoce představují **spokojenost** a jeho silnější variantu, pocit **šťěstí**. Tyto emoce vystupují často tam, kde matky cítí, že se jim něco daří, že vše probíhá tak, jak si přejí. Často souvisí s pozitivním hodnocením sebe sama jako matky.

„Dobrá matka je šťastná matka. Netroufám si to říct, ale věřím, že se snažím být dobrá máma.“

„... všechno, co dělám, se snažím dělat maximálně dobře. A ten dobrý pocit z dobře vykonané práce se prostě dostaví.“

Kromě toho vychází štěstí a spokojenost z toho, jak dobře se žena identifikuje s rolí matky, jak málo ji pokoušejí lákadla nemateřského světa (zábava, zaměstnání). Tereza například říká: *„Jsem určitě šťastná matka, po ničem jiném netoužím.“*

Inverzi tady představuje **neklid** a již zmiňovaný **pocit viny**, který lze zřejmě označit za nejsilnější negativní emoci provázející mateřství. Matky (a mohou to být tytéž, které se jindy hodnotí pozitivně) neustále zpytují své chování, ptají se, zda jsou dost trpělivé a zda dávají dítěti všechno, co potřebuje. Požadavky dítěte na zdroje matky (například na čas, který mu věnuje) však mohou být téměř neomezené, takže z takto postaveného tázání matka jen málokdy vyjde vítězně. Kromě toho matky cítí vinu, když se jejich děti špatně chovají, a zároveň se cítí provinile, když je mají trestat. Zde se zřejmě dostává do konfliktu obecně sdílená představa o tom, že matka je zodpovědná za charakter svého dítěte, s liberálním étosem moderní výchovy.

„Někdy mám pocit, že nejsem dobrá matka. Když se mi něco nepovede, nejčastěji, když svý dítě za něco potrestám, tak mám potom výčitky.“

„Nedaří se mi zvládat krizové situace. Třeba nepřiměřený trest. Že na ně třeba sprostě řvu. A pak se vždycky složím, že jsem ta špatná matka.“

Emoce, o které respondentky hovořily nejčastěji, je však jednoznačně pozitivní. Je to **láska**. S narozením dítěte se často upevňuje a posiluje pouto mezi manželi. Dotazované ženy uváděly, že je manžel podporuje a že se jako pár naučili zvládat náročné situace. Také mluvily o tom, že teď skutečně poznaly, že se láska jejich mužů nezakládá jen na hezkém zevnějšku či příjemně stráveném společném čase.

„Uvědomila jsem si, že mě můj muž miluje. Když byl u porodu a všechno to viděl – a ta ženská u porodu je všechno jenom ne hezká – tak se mu asi budu líbit pořád.“

„Utuzení vědomí, že tě partner opravdu bere takovou, jaká seš, pro tebe samotnou. Nejsem fyzicky tak přitažlivá, nebuduju kariéru, nestíhám domácnost, křičím...“

Především je tu ale láska mateřská. Podle Nakonečného (2000, s. 311) bývá považována za nejvýraznější druh lásky v lidském světě. Pokud platí, že člověk má potřebu hledat lásku například proto, že, jak tvrdí Fromm (2001), jediné ona je schopna zbavit člověka pocitu oddělenosti a hrůzy ze smrti, nabízí rodičovství jedinečnou šanci. Je tu někdo, na kom rodičům – slovy Daniely – *„záleží nejvíc“*, a kdo jim zase (do určitého věku) vykazuje absolutní přichylnost.

„Pocity z miminka neumím popsat, protože to jsou nepopsatelné pocity. Je to neskutečná, úplná láska. To, cos předtím nikdy nemyslela, že dokážeš, takhle milovat.“

„Já jsem měla takový období asi půl roku, kdy jsem se večer vždycky těšila, až se Míša ráno probudí, až ho zase uvidím. A přitom jsem ho kojila do dvou let a až v roce a půl jsem se nepřetržitě vyspala osm hodin.“

Jak naznačil předcházející úryvek, bere na sebe mateřská láska mnohdy až groteskní podoby. Sotva si matky vydechnou, že dostaly děti konečně do postý-

lek, začnou si prohlížet jejich fotografie nebo se při žehlení dojmají nad jejich drobnými oblečky. Často se jim zdá, jako by jejich láska neměla hranice a měla potenci stále se zvětšovat.

„Čím dýl je mám, tím je ten vztah silnější.“

„Čím dál víc se na něj upínám, čím dál miň bych ho chtěla ztratit.“

Odvracenou tváří lásky není v tomto případě nenávisť, ale spíše **absence lásky**, nebo obava z ní. Nakonečný (2000, s. 311) uvádí, že mateřská láska je do určité míry regulovaná hormonálně, skrze prolaktin, který se ve zvýšené míře vylučuje při kojení. Přestože feministicky orientované autorky tvrdí opak⁵, má se všeobecně za to, že existuje mateřský instinkt, který po porodu samovolně upraví chování matky. Absence pocitu lásky je proto pocíťována dvojnásob tíživě: nedostaví se očekávaná příjemná emoce a zároveň je to společenské stigma.

„Sama jsem se překvapila, i když jsem to předtím četla, že mateřská láska není automatická, že se musí získávat. Když už to řvalo druhou hodinu, tak to bylo dost náročný. Pak doma jsem nevěděla, co s tím děckem. Podle mě nemusí bejt až zas takovej problém pro někoho zabít dítě, když takhle ječí. Neomlouvám to, ale dokázala bych pochopit ty pochody, co k tomu vedly.“

„Když je to takový to miminko, co neřve, tak bych ho láskou sežrala, a ve chvíli, kdy začlo vzdorovat, jsem se musela přesvědčovat, že je to moje dítě.“

Avšak i respondentky, které uvádějí takovéto pocity, je považují jen za doprovod lásky, která se začne rodit z interakce s dítětem a která posléze vytěsňuje všechny pochybnosti. Láska je tak nazírána jako něco, co není samozřejmé, na čem se musí naopak pracovat, ale k čemu existence vlastního dítěte dává neopakovatelnou výzvu.

„Mateřskou lásku jsem v sobě probouzela během prvních dvou až tří měsíců. Pak už, jak se to zklidnilo, s tím problém nemám.“

Osobní vlastnosti matky

V tomto oddílu se zaměřím na to, jak v souvislosti s mateřstvím respondentky vidí proměnu sebe sama, svých osobních vlastností. Většina z nich uvádí, že u nich došlo ke změně hodnot. Ta je spojená s již zmiňovanou polarizací pozornosti k dítěti. Věci, které byly pro ženu dříve důležité a zajímavé, ale které nesouvisí s její rodinou, jsou teď často nazírány jako bezcenné.

„Uvědomila jsem si, co je důležitý, že to nejsou ty zkoušky, a tak jsem dokončila studium s chladnou hlavou. Důležitý je mít děti, být v pohodě, mít muže, který tě má rád a kterýho máš ráda ty.“

„Když to srovnám s kamarádkama, co nemají děti, tak seš úplně jinde, máš jiný hodnoty. Zabýváš se praktickýma věcmá. Žebříček hodnot se pohne a to není špatně.“

5 Například Badinterová (Badinter, 1998) v historické perspektivě, na příkladu po dvě stě let rozšířené francouzské praxe odkládání dětí mimo domov ke kojným, ukázala, že mateřský instinkt může být velmi efemérní záležitostí, a že jde do určité míry o společenský konstrukt.

Jako základní hodnota je viděno samotné dítě, potažmo i mateřství jako takové. V odpovědi na otázku, co jim pomáhá být dobrou nebo šťastnou matkou, zmiňují respondentky na prvním místě právě samotnou existenci svých dětí:

„Hlavně ty děti, protože mně to umožňují.“

„Taky to, že si vážím toho, že můžu být mámou.“

Zaměření na rodinu a dítě je v této fázi života ženy dominantní. Na otázku, co je pro ně v životě důležité, odpovídaly všechny shodně, že vztahy a lidé kolem nich, čímž myslely především svou rodinu. Tento silný zájem se stává motivem pro učení se a hledání nových informací.

„Zajímám se o věci, o které jsem se nikdy předtím nezajímala – o výživu, stravu, alternativní medicínu. Někdo říká, že to až přeháním.“

„Tím, že mě něco zajímá, jsem se dověděla strašně moc věcí. V klubu maminek jsme měly spoustu zajímavých přednášek z oblasti ekologie, výživy ... Dělalý jsme rukodělný činnosti – mohla jsem se dostat k tomu, co bych sama doma nedělala – malování na sklo, drátkování...“

Příležitosti k učení, kterých maminky využívají, jsou, zdá se, poměrně jednostranně zaměřené. Obzvláště matky, které získaly vysokou kvalifikaci, často cítí, že pole, na kterém se pohybují, je přeci jen omezené, a že **ztrácejí dříve nabyté kompetence** (ať už profesní, nebo obecně kulturní).

„Mám pocit, že blbnu. Když se sejdu s lidmi, co jsou bezdětní a pracují, tak nes-tíhám. Když se baví o filmech a já jsem v kině nebyla rok a půl, tak to je těžký.“

„Nezapojuju hlavu, blbnu, ztrácím slovní zásobu. Dřív jsem četla odbornou literaturu, teď čtu Vlastu a Praktickou ženu.“

Často je vyjadřován pocit, že mateřská zkušenost posiluje, nebo dokonce vytváří specifické osobní vlastnosti, jako jsou **odpovědnost, trpělivost, empatie, sebeovládání, nesobeckost**. Všechno to jsou vlastnosti vztahované k poskytování služby někomu druhému. Většinou jsou prožívány pozitivně, kontroverzní konotace má pouze odpovědnost, jejíž význam může variovat od jakéhosi „potěšení z moci“ až po pocit ztráty nezávislosti.

„Protože najednou mám vedle sebe někoho, kdo je čistej, neposkvrněnej a jenom čeká, co řeknu. Když se na něco podívá, záleží na tobě, co řekneš, neřekneš.“

„Nemůžu kdykoli opustit domov a když už někam jdu, tak stejně vždycky přemýšlím, co děti doma. Mám trvalý pocit zodpovědnosti.“

Trpělivosti, s níž matky často spojují empatii, je přikládán velmi velký význam.

„Učím se být trpělivá, vyslechnout toho druhýho, protože to je někdo, na kom mi záleží asi nejvíc.“

„Určitý vlastnosti – třeba trpělivost, umět se radovat, naučit se vcítění a respekt k druhýmu. Třeba to dítě nemusí bejt stejná povaha jako já a já se to musím naučit pochopit.“

Tam, kde dochází trpělivost, musí nastoupit sebeovládání. Pokud se to nepodaří, vnímají to respondentky jako své selhání.

„Dávám si pozor na některý vlastnosti, o kterých jsem věděla už dřív – vztek, netrpělivost.“

„Když mám takovej ten pocit, že potřebuju vycáknout, tak dokážu sama sebe přemluvit, aby to nebylo takový to, jak vemeš dítě zprava zleva. Umírněně, napačítám do deseti a snažím se na to jít racionálně.“

Nesobeckost je spojována se schopností podřídit se potřebám dítěte, určitým způsobem se obětovat.

„Dobrá matka nelituje jediné vteřiny, kdy se těm dětem bude věnovat.“

„Nemůžu si dělat, co chcu, musím se podřídit, ale ta podřízenost je dobrovolná. Uspokojuje mě, že jsem toho schopná.“

Výše uvedené vlastnosti bývají často hodnoceny jako typicky ženské (srov. Vodáková, 1995). Otázkou je, zda se tyto ženské vlastnosti generují zážitkem mateřství, nebo jestli je zážitek mateřství impulsem k větší akceptaci kulturně vymezené role ženy. Narození dítěte je respondentkami nazíráno také jako podnět pro **sebepoznání**. Jde o mezní, náročnou situaci, ve které se projeví vlastnosti, o kterých dříve nevěděly nebo si je nepřipouštěly.

„Myslela jsem si o sobě, že jsem klidná, vyrovnaná a odolná. Objevila jsem vztek, netrpělivost a to, že se ve vypětí složím.“

„Víc si všímám svých negativních vlastností, protože to těsný soužití dítě – rodič tě často dostává do konfrontací, musíš nad tím přemýšlet. Tak když něco neklape, přemýšlím, jestli to není ve mně.“

Zároveň je mateřství a jeho zvládnutí zdrojem **sebejistoty**. Ženy mají pocit, že nyní v životě skutečně něco dokázaly.

„Zvládla jsem donosit a porodit dítě a teď si s ním lépe či hůře poradím. Už se mnou nemůžou jednat jako s nějakým šufánkem, protože já jsem ta matka.“

„Taky mi dodalo sebevědomí, že jsem schopna postarat se o rodinu. Protože doma jsem byla za všechno kritizovaná.“

Sebejistota a zároveň závazek k dítěti dávají matce sílu k **asertivnímu jednání**, jakého by dříve nebyla schopna. Respondentky v této souvislosti často uvádějí již zmiňované vymezování se vůči vlastním rodičům.

„Tak jsem začala hned od začátku prosazovat svoje. Člověk tím trochu zesílí.“

„Snažím se ovlivňovat rodiče ve smyslu jejich chování k Péťovi. Tak dlouho o tom mluvím, až nakonec kejvnou – taková manipulace s lidmi. Jenomže třeba v zimě ho navlíkli tak, že měl z toho kolem krku ekzém až do léta.“

Celkově matky cítí, že se s nimi odehrála určitá proměna. Této proměny si cení, je zdrojem jejich pozitivního sebehodnocení a v jistém smyslu ji považují za známku své dospělosti a zralosti. Někdy se jim však zdá, že zatímco ony vnitřně správně chápou cenu toho, co dokázaly, širší společnost to nedokáže ocenit („Společnost to vnímá tak, že člověk sotva dostudoval, a teď místo toho, aby dělal kariéru, cestoval, něco si užil, zůstane jenom doma s dětmi.“). Tento pocit lze interpretovat jako genderový problém: dominantní celospolečenské hodnoty jsou mužské, a práce odváděná v mateřství – jakkoli je pro společnost nepostradatelná – je „neviditelná“.⁶

6 Společenské ohodnocení péče o malé dítě se velmi zřetelně odráží ve výši tzv. rodičovského příspěvku, který je většinou jediným příjmem ženy na rodičovské dovolené a činí přibližně

Osobní růst matky

V předcházejících částech jsem postupně popsala pozitivní i negativní aspekty mateřství z hlediska okolností, za kterých k mateřství dochází, emocí, které je doprovázejí, a osobních vlastností ženy, které se v souvislosti s ním formují. Viděli jsme, že ve všech těchto třech oblastech nacházejí matky jak pozitiva, tak negativa, i když ve velmi rozdílném zastoupení (nejvíce negativně jsou vnímány průvodní okolnosti, výrazná převaha pozitivních aspektů je naopak patrná u osobních vlastností). Nyní se pokusím popsat psychologický mechanismus, který všechny uvedené oblasti zastřešuje tak, že i negativní aspekty mohou nabývat v rámci celku pozitivní význam.

Ve vyprávění respondentek se často objevuje mateřství jako **úkol**, do kterého jsou svým způsobem vrženy, a který vyžaduje určité **úsilí**. Matky zdůrazňují, že „*dělají, co můžou*“, „*snaží se to dělat maximálně dobře*“. Úkoly, které před nimi stojí, vnímají přitom jako jakési zkoušky. Mateřství představuje nekonečnou šňůru po sobě následujících úkolů – zkoušek. Jsou to záležitosti náročné a únavné, ale pokud ženy podle vlastních měřítek obstojí, čeká je satisfakce. První zkouškou v řadě je samotný porod.

„Uvědomila jsem si, že už mě žádná bolest nepřekvapí, že se dá všechno vydržet.“

„Tím, že si člověk sáhne na svoje dno, je to katarze, která přináší i tu druhou fázi, očistění, pozitivní vyvrcholení.“

Následující zkoušky mají velmi rozmanitý charakter.

„Ve snu by mě nenapadlo, že mi bude čím dál míň vadit vynášet hrníček. První setkání s tou hmotou bylo strašné, přemýšlela jsem, jestli to mám umýt, nebo jít zvracet.“

„Takový věci, že se nevyspíš a tak dál, to k tomu patří.“

Poselstvím zkoušky je, že někam směřuje, posouvá člověka dál. Naprosto explicitně toto přesvědčení vyjádřila Tereza: „*Mám určitý zkoušky, který musím překonávat, a tím rostu.*“ Z tohoto úhlu pohledu získává vyprávění o mateřství formu ne nepodobnou heroickému eposu, v němž hrdina (často po úvodním sestupu do podsvětí, jímž v mateřských vyprávěních může být porod) putuje po cestě, podstupuje zkoušky nejrůznějšího druhu, které z něj dělají stále dokonalejší bytost. Tímto způsobem všechny aspekty péče o malé dítě – jakkoli nepříjemné se mohou na první pohled zdát - nabývají pozitivní hodnoty tím, že přispívají k **osobnímu růstu** matky.

„Mateřství mi přináší strašně moc pozitivního. Otevírá to úplně nové obzory. Obohacuje to můj vnitřní i vnější svět.“

„Myslím, že je dobrý mít dítě pro osobní růst. To jsou situace, do kterých se bez děcek nedostaneš.“

Vše je nazíráno jako životní zkušenost, která je nesmírně smysluplná. Pavlína například o mateřství říká: „*Obzvláště v kontrastu ke studiu mi to přišlo velice*

dva a půl tisíce korun měsíčně. Také samotný název „rodičovská dovolená“ sugeruje, že člověk, který je doma s dítětem, v podstatě odpočívá.

smysluplné.“ Lucie v podobném kontextu uvádí: „*Vidím smysluplnost svého konání.*“ Pocit životního smyslu je přitom velmi uspokojivým zážitkem. Viktor Frankl (1997) ho pokládá za základ duševního zdraví. Tam, kde chybí, nastává podle Frankla tzv. noogenní krize, neboli krize ze ztráty smyslu, která se projevuje jako stav výrazné duševní nepohody. Noogenní krize, zdá se, matkám nehrozí.

Dítě a rodina jsou nezpochybnitelné **hodnoty**, které jsou široce společensky akceptované. Tím, že se člověk drží nějaké hodnoty, dává svému životu jasnou orientaci. Vlastimil Rollo (1993) dokonce tvrdí, že prostřednictvím upnutí se k určité hodnotě může člověk překonávat strach ze smrti, který je lidskou existenciální konstantou. Dnešní doba je přitom na hodnoty velmi skoupá: národ, náboženství, věda a další pojmy, pokládané dříve za jednoznačně hodnotné, byly zdiskreditovány. V postmoderní situaci je rodina jednou z posledních obecně přijatelných hodnot. Matky, které jsou středobodem rodiny s malými dětmi, cítí uspokojení z toho, že participují na významné hodnotě, a že má jejich život určitý předvídatelný směr. Dítě je prioritou, která zbavuje ženu tíže rozhodování se: co bude dělat, je jasně dané zájmy dítěte.

„*Člověk nemá čas přemýšlet nad blbostma, protože život je dynamickej, což je lepší, než když se plácáš od ničeho k ničemu.*“

Dobrovolně bezdětné ženy jsou potom – přes všechny výhody, které jejich stav přináší, a přesto, že nejsou respondentkami odsuzovány – nazírány jako ochuzené.

„*Z mého hlediska je to ochuzení.*“

„*Určitě bych je neodsoudila, ale snažila bych se jim dát nějaký pozitivní případ, aby věděly, o co přichází. Asi bych jim řekla, že život není jen o penězích a že může být naplněnej a famózní, i když peníze nejsou.*“

Satisfakce, která je průvodním jevem této narace „zkoušek a osobního růstu“, má podobu uznání okolí, morálního uspokojení i prostého duševního klidu. Lucie hovoří o „*dobřím pocitu z vykonané práce*“, Monika o tom, že jí pomáhá její „*svědomí*“. Mateřství je tak prožíváno zároveň jako cesta k osobnímu růstu a zároveň jako zdroj životního smyslu a ontologického bezpečí. Viděno z tohoto zorného úhlu je to neobyčejně žádoucí životní zkušenost.

Proč jsou šťastné matky šťastné: shrnutí a závěry

Mateřství je fenomén, na jehož utváření se podílí mnoho vlivů. Jeho podstata je biologická, a tudíž je také chování a prožívání matky do určité míry regulováno hormonálně. Protože jsou skrze mateřství zabezpečovány vitální společenské funkce – reprodukce a socializace – zajišťuje si každá společnost plnění těchto funkcí sadou rolových očekávání vztahovaných k roli matky. Nezanedbatelné jsou také konkrétní environmentální okolnosti, ve kterých se matka nachází, a samozřejmě její osobnost.

Cílem této studie bylo zjistit, co pozitivního může ženám přinášet mateřství. Pro pochopení kontextu jsem však hledala také to, co jim může přinášet negativ-

ního. Analýza výpovědí mladých maminek se soustředila na zachycení změn, které si v souvislosti s narozením dětí uvědomují. Tyto změny byly jednak rozčleněny podle zamýšleného schématu na pozitivní a negativní, jednak byly v průběhu analýzy rozřazeny do čtyř významových kategorií.

První kategorii jsem nazvala **okolnosti raného mateřství**. Většina proměnných v této kategorii byla pocíťována jako negativní. Druhá kategorie, **emoce spojené s mateřstvím**, obsahovala v zásadě stejné zastoupení pozitivních i negativních jednotek, bylo však zřejmé, že pozitivním je přikládána větší důležitost. Bilance třetí kategorie, **osobních vlastností matky**, byla jednoznačně pozitivní. Prostý součet pozitiv těchto tří skupin by možná stačil na to, aby se dotazované matky cítily šťastné. Ukázalo se však, že existuje ještě jeden okruh efektů, který umožňuje, aby se i negativa z výše uvedených skupin mohla valorizovat v pozitivním směru. Tento okruh jsem pojmenovala **osobní růst matky**.

V úvodu k tomuto článku byla klesající porodnost postavena do souvislosti s tím, že mladí lidé chtějí využívat rozmanitých možností, které jim nabízí demokratická tržní společnost – dělat kariéru, vydělávat peníze, cestovat, užívat si. Kdyby si matky z této studie mohly znovu volit, vybraly by si, bez ohledu na svou nesolventnost, pracovní nekompetentnost a nedostatek osobní svobody, znovu rodičovství. Dá se říct, že ženy hodnotu svého mateřství samy aktivně vytvářejí. Je zde mnoho nepříjemného „na vstupu“ – fyzická zátěž, nedostatek času a peněz, přezírání okolí – a mnoho příjemného „na výstupu“ – láska, pocit smysluplnosti, osobní růst. Narození dětí představuje určitou výzvu a šanci, ale využít tuto šanci je namáhavá práce, a ne každému se to podaří v míře, která ho plně uspokojuje. I v mém vzorku „šťastných matek“ byly v tomto směru značné individuální rozdíly.

Tyto rozdíly, a pocit pohody v mateřství vůbec, by bylo jistě zajímavé sledovat na širším výzkumném vzorku. Také v dalších ohledech kladou výsledky mé práce řadu otázníků. Jako zajímavý pedagogický problém se například nabízí otázka, zda a jakým způsobem ovlivňuje duševní pohoda matky její interakci s dítětem. K tomu, aby toto téma mohlo být prozkoumáno, však chybí prostý popis toho, co se z pedagogického hlediska s malými dětmi v českých domácnostech vlastně děje; nakolik se jejich rodiče cítí jako vychovatelé, jaké výchovné cíle si stanovují, jakých metod při jejich dosahování používají a s jakými problémy se přitom potýkají. Domnívám se proto, že si mateřství a rodičovství zaslouží zviditelnění jak v celospolečenském rámci, tak na poli pedagogického výzkumu.

LITERATURA

- BADINTER, E. *Materská láska od 17. století po současnost*. Bratislava: Aspekt, 1988. 277 s. ISBN 80-85549-04-2.
- FRANKL, V. *Vůle ke smyslu*. Brno: Cesta, 1997. 212 s. ISBN 80-85139-63-2.
- FROMM, E. *Umění milovat*. Praha: Český klub, 2001. 127 s. ISBN 80-85637-26-X.
- GIDDENS, A. *Unikající svět*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 135 s. ISBN 80-85850-91-5.
- HEITLINGEROVÁ, A., TRNKOVÁ, Z. *Životy mladých pražských žen*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998. 207 s. ISBN 80-85850-56-7.
- JAMIESON, L. *Intimacy*. Cambridge: Polity Press, 1998. 209 s. ISBN 0-7456-1573-20-7456-1574-0 (pbk).
- KITZINGER, S. *Women as Mothers*. New York: Vintage books, 1980. 239 s.
- MUNCIE, J., WETHERELL, M.L., DALLOS, R., COCHRANE, A. *Understanding the Family*. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage, 2000. 327 s. ISBN 0-7619-5307-8.
- MAREŠ, P. Co znamená mateřství. In: *Sedmá generace 10/2002*, s. 30 - 33. ISSN 1212-0499.
- MOŽNÝ, I. Česká rodina v době pozdní modernity. In: *SP FSS BU, Sociální studia 3/1998*, str. 5-13. ISSN 1212-365X.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 251 s. ISBN 80-85850-75-3.
- MOŽNÝ, I. *Česká společnost*. Praha: Portál, 2002. 207 s. ISBN 80-7178-624-1.
- NAKONEČNÝ, M. *Lidské emoce*. Praha: Academia, 2000. 335 s. ISBN 80-200-0763-6.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001. 322 s. ISBN 80-7178-579-2.
- RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 265 s. ISBN 80-86429-01-6.
- ROLLO, V. *Emocionalita a racionalita aneb jak ďábel na svět přišel*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. 194 s. ISBN 80-90159-8-X.
- SCHAFFER, R.H. Child Rearing and Early Experience. In: *Reedy, S., Woodhead, M. (ed.): Family, Work and Education. Sevenoaks*. s. 79-93. ISBN 0 340 2579 8.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. 173 s. ISBN 80-7178-559-8.
- VODÁKOVÁ, A. Hodnotový svět ženy a jeho paradoxy. In: *Sociologický časopis 1/1995*, s. 39-47. ISSN 0038-0288-35/1.

SUMMARY

The article presents the results of a qualitative study aimed at mothers of small children. The central theme of the study is the question as to what positive values does motherhood bring to women. The analysis of testimonies given by the young mothers is concentrated at capturing of the changes they realize in relation to the birth of their children. These changes are segmented into four categories of significance: circumstances, emotions, personal characteristics, personal growth. For a positive evaluation of motherhood the fourth category of personal growth proves to be the most important; it enables even the disagreeably sensed aspects of motherhood to be valorised towards the positive.